

TOPLUMSAL ÇATIŞMA KONUSUNDA TEMEL GÖRÜŞLER

Dr. Eyüp Kemerliođlu

Giriş

Günümüzde sosyolojinin ana problemi olarak görülen toplumsal düzenin oluşumu, sürdürülmesi, değişmesi ve çözülmesi konusunda birbiriyle çekişip çatışan değişik görüşler ileri sürülmüştür. Özellikle toplumsal etkileşimin özelliklerini kavrayıp açıklama bakımından, toplumsal felsefe ve daha sonra da sosyoloji tarihi içinde iki ana toplum görüşü çekişip çatışagelmiştir. Toplumsal ilişkiler düzeninin değişik görünümüne öncelik vermeleri bakımından birbirinden ayrılan bu görüşler, aslında genel evren anlayışının birer yansıması olarak toplum felsefesinde ve sosyolojide özel yansımalarını bulmuşlardır. Genel felsefe eğilimi içinde evreni bir kosmos olarak tasarlayan görüş karşısında nasıl bir koas olarak tasarlama eğilimi bulunmuşsa, toplumsal felsefe yaklaşımları içinde de toplumsal yapıyı uyumlu, bütünleşmiş ve dayanışmalı öğelerden oluşan bir bütün olarak görüp değerlendirenlerin karşısında, onu daha çok birbiriyle çekişip çatışan, yeterince uyumlu olmayan ve ancak belirli baskılar yoluyla bir arada tutulabilen öğelerin bir bütünü olarak tasarlayanlar bulunmuştur.

Günümüzün sosyoloji teorilerinde değişik biçimlerde yansımalarını bulan bu iki ana yaklaşım değişik biçimlerde adlandırılmaktadır. Bunlardan birine "bütünleşme", "uzlaşım", "dayanışma" veya "ütopya" modeli veya teorisi denilmesine karşılık, ötekine "baskı", "çatışma", "rasyonel" toplum modeli veya teorisi denilmektedir (1). Kuşkusuz, adlandırmalar ve onlara bağlı açıklamalar bu yaklaşımları değerlendirenlerin eğilimlerine bağlı olarak az veya çok değişiklik gösterebilmektedir.

Toplumsal gerçekliği kavramada bu yaklaşımlardan hiç birinin tek başına yeterli olamayacağını belirten Dahrendorf, *toplumsal bütünleşme teorisinin* toplumsal yapıyı kalıplaşmış ve sürekli tekrarlanan süreçlerle dengelenen ve fonksiyonel bakımdan bütünleşmiş bir sistem olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Buna karşılık, toplumsal baskı teorisi de bu yapıyı baskı yoluyla bir arada tutulan öğelerden

(1) Bkz., Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (London: Routledge, 1969) s. 159-160; Percy S. Cohen, *Modern Social Theory* (New York: Basic Books, 1968), s. 166-169.

oluşmuş, sürekli değişim içinde bulunan ve kendisini koruyup sürdüren kuvvetleri üreterek sürekli bir biçimde kendini aşan bir örgütleniş biçimi olarak kavramaktadır. Dahrendorf, bu genel tanımlamaları yaptıktan sonra, her bir teorinin ana ilkelerini sıralamaktadır. Ona göre, Parsons'ın ve öteki yapısal-fonksiyonalistlerin eserlerinde ortaya koydukları toplumsal bütünleşme teorisinin ana varsayımları şöylece sıralanabilir:

1- Her toplum sürekli ve kalıcı öğelerden oluşan bir yapıdır.

2- Her toplum öğeleri iyice bütünleşmiş bir yapıdır.

3- Toplumdaki her ögenin bir fonksiyonu vardır; yani, toplumun sürekliliğinin sağlanmasına bir katkıda bulunur.

4- Fonksiyonda bulunan her toplumsal yapı üyeleri arasında değerler konusundaki uzlaşmaya dayanır.

Toplumsal baskı veya "rasyonalist" teorinin "ilkeleri" ise şunlardır:

1- Her toplum bütün noktalarında bir değişme süreci içindedir; toplumsal değişme her zaman ve her yerde görülen bir süreçtir.

2- Bütün toplumların her yerinde uyumsuzluk ve çatışma görülür; toplumsal çatışma her zaman ve her yerde görülen sürekli bir olgudur.

3- Bir toplumdaki her öge o toplumun çözülmesine ve değişmesine katkıda bulunur.

4- Her toplum üyelerinden bazılarının öteki üyeleri üzerindeki baskıya dayanır (2).

"Uzlaşım" veya "bütünleşme" modelinin toplumsal sistemlerin karşılıklı bağımlılık, kaynaşmışlık, dayanışma, uzlaşım, karşılıklılık, işbirliği, bütünleşme, istikrar ve kalıcı süreklilik özelliklerine öncelik vermesine karşılık, "baskı" veya "çatışma" modelinin baskı, çekişme, çatışma, uyumsuzluk ve değişme özellikleri üstünde durduğunu belirten Cohen de bu iki modelin "ilkeleri" ni aşağıdaki biçimde özetlemektedir:

Bütünleşme Modeli

- a) Normlar ve değerler toplumsal hayatın temel öğeleridir.
- b) Toplumsal hayat bağılıklara dayanır.
- c) Toplumsal hayatın temel kaynağı dayanışmadır.

Çatışma Modeli

- a) Toplumsal hayatın temel öğeleri çıkarlardır.
- b) Toplumsal hayat baskı ve kandırmaya dayanır.
- c) Toplumsal hayat karşıtlık, dışlama ve düşmanlık üretir.

(2) Dahrendorf, *op.cit.*, s. 159, 161-162.

d) Toplumsal hayat zorunlu olarak kenetlenmiştir.	d) Toplumsal hayat zorunlu olarak ayırıcıdır.
e) Toplumsal hayat karşılıklığa ve ve işbirliğine dayanır.	e) Toplumsal hayat yapılaşmış çatışma doğurur.
f) Toplumsal sistemler uzlaşımaya dayanırlar.	f) Toplumsal hayat farklılaşmış çıkarlar yaratır.
g) Toplum meşrulaşmış otoriteyi tanır ve ona uyar.	g) Toplumsal farklılaşma iktidara dayanır.
h) Toplumsal sistemler bütünleşmişlerdir.	h) Toplumsal sistemler yetersiz bütünleşmişlerdir ve "karşıtlık ve çelişkiler"le doludur.
i) Toplumsal sistemler değişmeye karşı direnirler.	i) Toplumsal sistemler değişme eğilimi taşırlar (3)

Kuşkusuz, her iki yaklaşımın ayrıntılarına inildikçe temel varsayımları çok büyük değişiklikler gösterecektir. Ancak, bu ayrıntıların karşılaştırmalı bir biçimde ve uzun uzadıya gözden geçirilmesi bu yazının konusu dışında kalmaktadır. Burada toplumsal çatışma yaklaşımının başlıca varsayımlarının gözden geçirilmesiyle yetinilecektir.

Toplumsal Çatışma Yaklaşımının Gelişimi

Toplumsal çatışma yaklaşımının uzun bir geçmişi ve gelişimi bulunmaktadır. Genel halk bilgilerinin yanısıra büyük dinlerin ana kaynaklarında da toplumsal hayatın bu önemli sürecine geniş bir biçimde ve yeterince yer verdikleri görülmektedir. Öte yandan, gerek genel felsefeleri ve gerekse toplum felsefeleri içinde çatışma sürecine yer verip onu geniş bir biçimde işleyen çok sayıda düşünür bulunmaktadır. Herakleitos, Aristoteles, Polibius, Thomas Hobbes, David Hume, G.W.F. Hegel gibi düşünürler toplumsal çatışma konusuna önemle eğilenler arasında seçkin bir yer tutarlar. Sosyolojinin hazırlık dönemi içinde önemli katkılarıyla tanınan Karl Marx, Ludwig Gumplowicz, Gustav Ratzenhofer, Walter Baghot gibi kişilerin yanısıra, sosyal Darwinistlerin ve başkalarının çatışma yaklaşımının gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Çağdaş sosyolojinin önde gelen toplumsal çatışma teorisyenleri arasında Georg Simmel, Albion W. Small, Karl Mannheim, C. Wright Mills, David Lockwood, Max Gluckman, Lewis Coser, John Rex önemli bir yere sahiptirler. Bütün bu yazarlar yaptıkları çalışmalarla toplumsal hayatın bu yönüne ışık tutmuşlar ve çeşitli nedenlerle çoğu kez yerli ve gerekli ölçüde ele alınıp işlenmeyen toplumsal çatışma konusundaki kat-

(3) Percy S. Cohen, *op.cit.* s. 166-167.

kılarıyla soyolojik teorinin eksik kalan yönünün geliştirilmesini ve böylece genel yaklaşım bakımından bir dengenin kurulmasını sağlamaya çalışmışlardır(4).

Çağdaş çatışma teorisinin gelişiminde özellikle Marx ve Simmel'in etkileri çok büyük olmuştur. Bu iki yazarın çatışma sürecine yaklaşımları oldukça önemli farklılıklar gösterir. Bununla birlikte, günümüz sosyolojisindeki çatışma teorileri üzerinde birlikte etkili olmakla ortak bir yön taşırlar. Çağdaş sosyolojinin hem genel yaklaşımları ve hem de toplumsal çatışma teorileri üzerinde geniş ve derin etkileri bugün bile sürmekte olan görüşlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Marx'ın Dialektik Çatışma Teorisi. -Marx toplumsal yapıdaki değişmelerin tek ve en önemli dinamiği olarak toplumsal çatışma sürecini görür. Bu bakımdan toplumsal çatışmaya verdiği aşırı önem ve öncelik, onun "bugüne kadar gelmiş geçmiş bütün toplumların tarihi sınıf çatışmaları tarihidir," biçiminde formüle ettiği ünlü önermesinde özetlenmiş gibidir. Marx'a göre, toplumsal çatışma bütün toplumsal sistemlerde kaçınılmaz, engellenemez ve karşı durulamaz bir olgudur. Toplumsal ilişkiler belirli düzenli özellikler taşımakla birlikte, çatışan çıkarlarla dopdoludurlar. Bu yüzden, toplumlarda sürekli olarak alttan alta veya açık bir biçimde görülen çatışmalar ortaya çıkar. Çoğunlukla kıt kaynakların bölüşümündeki ve özellikle iktidar dağılımındaki karşıt çıkarlardan kaynaklanan çatışmalar tüm toplumsal ilişkiler düzeninde görülen en yaygın ve egemen bir süreçtir ve en yoğun biçiminde iki kamplı ve kutuplu olma eğilimini taşır.

Marx'a göre, çoğunlukla devrimci sınıf çatışmaları biçiminde görülen toplumsal çatışma süreci belirli koşullar altında eyleme dökülebilirler. Bu koşullardan bazıları belirginleşmemiş ve saklı durumda bulunan sınıf çıkarlarının ("yanlış bilinç" durumunda olanların) açığa çıkmalarını sağlarlar: daha başka koşulların da işin içine katılmasıyla birlikte, bütün bu koşullar toplumun birbiriyle devrimci bir çatışma eylemine girişen iki büyük sınıfa ayrılmasına yol açar. Böylece, bütün bu koşullar sınıf çıkarlarının devrimci sınıf çatışmalarına dönüşmesini geciktiren veya hızlandıran etkenler görevinde bulunurlar. Alttan alta veya açıktan açığa sürdürülen bu kavgalar sınıflardan birinin yenilmesiyle sonuçlanır. Çoğu kez egemen sınıfın yıkımıyla sonuçlanan bu çatışmalar sonucunda, toplum yeniden kurulur. Çağdaş kapitalist toplum nasıl sınıf çatışmaları sonucunda feodal toplumun yıkıntılarını üzerinde kurmuşsa, sınıfsız toplumlar da bu çağdaş kapitalist toplumun yıkıntılarını üzerinde yükselecektir.

Marx'ın özellikle toplumsal çatışmayla ilgili temel görüşleri yalınlaştırılarak özetlenirse, bu görüşlerin günümüz çatışma teorileri üzerindeki etkileri daha açık bir biçimde görülebilir. Onun bu temel görüşlerini aşağıdaki biçimler içinde özetleyebiliriz:

(4) Bkz., P.A. Sorokin, *Contemporary Sociological Theories* (New York: Harper, 1964); L. Coser, *The Function of Social Conflict* (N.Y.: Free Press, 1964), s. 15-31; F.G. Acuff et al., *From Man to Society* (Hindsdale, Ill.: Dryden Press, 1973), s. 330;ve daha önce anılan eserler.

1. Bir toplumsal sistem içinde kıt kaynakların dağılımındaki eşitsizlik arttıkça, toplumun egemen ve bağımlı kesimleri arasındaki çıkar çatışmaları da artar.

2. Toplumun bağımlı kesimlerinin kendi gerçek ortak çıkarları bakımından bilinçleri belirginleşip yükseldikçe, kıt kaynakların geçerli dağılım biçimlerinin meşruluğu konusunda kuşkuları ve eleştirileri de artar.

2.1- Egemen kesimlerin düzenledikleri toplumsal değişmeler bağımlı kesimlerin kendi aralarındaki ilişkilerini ne kadar fazla kesintiye uğrattırlarsa, bağımlı kesimlerin gerçek çıkarlarının bilincine varma olasılıkları da o kadar fazla olur.

2.2- Egemen tabakaların uygulamaları bağımlı tabakalarda ne kadar çok yabancılaşma sonuçları doğurursa, bağımlı tabakaların gerçek ortak çıkarlarının farkına varma olasılıkları o kadar yükselir.

2.3- Bağımlı tabakaların üyelerinin dertleri ve yakınmalarını birbirine bildirme olanakları arttıkça, gerçek ortak çıkarlarının bilincine varma olasılıkları da artar.

2.31) Bağımlı grupların belirli bir bölgedeki yoğunluğu arttıkça, dertleri ve yakınmalarını birbirine bildirme olanakları da artar.

2.32) Bağımlı grupların eğitimden yararlanma olanakları arttıkça, kullandıkları iletişim araç ve gereçleri de çoğalır ve dertleri ve yakınmalarını birbirine ulaştırmaları olasılıkları da artar.

2.4- Toplumun bağımlı kesimleri aralarındaki dayanışmayı sağlayacak ideolojiler geliştirdikçe, kendi gerçek çıkarlarının bilincine varma olasılıkları yükselir.

2.41) İdeolojik sözcüler ve önderler çıkarma yetenekleri arttıkça, ideolojik birleşme ve bütünleşme olasılıkları da artar.

2.42) Belirli bir toplumda egemen kesimlerin sosyalizasyon süreçlerini ve iletişim örgüsünü düzenleyip denetleme gücü ve yetkisi ne kadar az olursa, o toplumda ideolojik bütünleşme olanakları o kadar fazla olur.

3. Bir toplumsal sistemdeki bağımlı kesimlerin kendi çıkarları bakımından bilinci arttıkça ve kıt kaynakların dağılımının meşruluğuna karşı kuşkuları ve eleştirileri yükseldikçe, toplumun egemen kesimine karşı açıktan kavgaya katılma olasılıkları da artar.

3.1- Egemen grupların kendi ortak çıkarlarını açıkça ortaya koyup savunma yetenekleri azaldıkça, bağımlı grupların çatışmaya girme olasılıkları artar.

3.2- Bağımlı kesimde bulunanların yoksunluklarının mutlak olmaktan çıkıp görelî duruma gelme olanakları arttıkça, bağımlı grup üyelerinin çatışmaya katılma olasılığı da yükselir.

3.3- Bağımlı grupların siyasal bir önderlik yapısı kurma yetenekleri ne kadar fazla olursa, onların çatışmaya girme olasılıkları da o kadar fazladır.

4. Bir toplumsal sistemdeki bağımlı kesimlerin üyelerinin ideolojik bütünleşmesi arttıkça ve siyasal önderlik örgütlenişi geliştikçe, o sistemin egemen ve bağımlı kesimlerinin kutuplaşma derecesi de yükselir.

5. Egemen ve bağımlı kesimler ne kadar çok karşıt kutuplara ayrılırlarsa, aralarındaki çatışma da o kadar şiddetli olur.

6. Çatışma ne kadar fazla şiddetli olursa, toplumsal sistemdeki yapısal değişme de o kadar fazla olur ve kıt kaynakların dağılımı o kadar çok değişir.

Marx'ın genel yaklaşımına olduğu kadar, çatışma teorisinin değişik varsayımlarına karşı da çoğunluğu yerinde eleştiriler yöneltilmiştir. Öncelikle, toplumsal çatışmanın değişiminin tek ve en genel nedeni olmadığı belirtilmiştir. Kişilerin ve grupların işbirliği ve dayanışmalarıyla gerçekleştirdikleri değişimler oldukça yaygın bir biçimde görülen süreçlerdir. Çıkar çatışmaları yalnızca sınıflar arasında değil, fakat toplumun bütün kesimlerinde görülebilir. Sonra, çatışmaların çıkarlardan başka kaynakları da bulunmaktadır. Marxist çatışma görüşünün en başta gelen çelişkisi onun ütopyik toplum tasarımıyla kaynaklanmaktadır. Sınıfsız bir toplum kurulduğunda, çatışmalar ortadan kalkacak mı? Sınıf çatışmaları olmayınca, toplumsal değişme nasıl sağlanacaktır? Öyle görünmektedir ki, bu Marxist dilemmaya doyurucu bir çözüm getirilememiştir. Bu bakımdan Marx'ın genel çatışma teorisi hem kendisinin temel dialektik yönteminin ilkeleriyle, geleceğe yönelik toplum tasarımıyla ve toplumsal değişme teorisiyle ve hem de kendisinden sonra gelişen olaylarla çelişip çatışmaktadır. Bütün bu eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen, Marx'ın temel görüşleri etkilerini sürdürmektedir (5). Ancak, Marx çağdaş toplumsal çatışma teorilerinin tek öncüsü değildir; Simmel bu konuda öncülük eden farklı yaklaşımdaki yazarların en başında gelir.

Georg Simmel'in Fonksiyonalist Çatışma Teorisi. Sosyolojinin konusu ve alanının ayırt edip belirleyerek sınırlama çabaları içinde önemli bir yeri bulunan Simmel, bilindiği gibi, toplumsal etkileşim süreçlerinin ana biçimlerini çalışmalarının odağı yapmıştır. Kendi gözlemlerine ve değişik kaynaklardan edindiği bilgilerine dayanarak, toplumsal etkileşimin çok değişik biçimleri ve yönleri konusunda oldukça sistemli görüşler ortaya koymuştur. Özellikle toplumsal çatışma konusundaki dengeli görüşleriyle bu alanda çağdaş sosyolojideki gelişmelere önemli katkılarda bulunmuştur.

Simmel'e göre, çatışma toplumsal etkileşim biçimlerinden yalnızca biridir ve bütün toplumlarda görülen yaygın ve kaçınılmaz bir süreçtir. Bu süreç, toplumsal

(5) Bkz., P.A. Sorokin, *op.cit.*, s. 523-544; R. Dahrendorf, *op.cit.* Part One; C. Wright Mills, *The Marxists* (New York: Harcourt, Brace, 1948); T.B. Bottomore ve M. Rubel, *Karl Marx* (New York: McGraw-Hill, 1956); J.H. Turner, *The Structure of Sociological Theory* (Homewood, Ill.: Dorsey Press, 1974), s. 78-83; Jerome Rabow, *Sociology, Students, and Society* (California: Goodyear Pub., 1972), s. 510-519; F. Gene Acuff, *op.cit.*, s. 233-235.

birleşme ve bütünleşme süreçleriyle yanyana bulunur ve hattâ toplumsal bütünleşmeye değişen ölçülerde katkısı olur. Çatışma yalnızca çıkar ayrılıklarından değil, fakat aynı zamanda organik ve psişik güdülerden de kaynaklanır. Hattâ, son çözümlemede çatışmanın asıl kaynağının kişilerin biyo-psişik eğilimleri ve güdüler olduğu söylenebilir. Simmel'e göre, toplumsal yapı ve onun birimleri bakımından çatışma çözücü ve yıkıcı olmaktan daha çok bütünleştirici ve kaynaştırıcı etkilerde bulunur. Bu bakımdan, Simmel aşırı ölçüde bütünleşmiş, uyumlu ve dayanışmalı toplum tasarımının gerçeklere uygun olmadığını açıklamakla birlikte, çatışmanın da toplumsal işbirliği ve dayanışmalara yol açabileceğini belirtmektedir.

Görüldüğü gibi, Simmelin toplumsal çatışma teorisi Marx'inkinden önemli ayrılıklar taşımaktadır. Bu bakımdan, kendisi çatışmanın kaynakları ve doğurduğu sonuçlar konusunda Marx'tan tümüyle ayrılan bir yaklaşıma sahiptir. Toplumsal çatışmalar zorunlu olarak toplumu çözüp dağıtmadığı gibi, toplumsal değişmelere yol açmayabilirler de... Simmel, öteki toplumsal etkileşim biçimleriyle ilgili açıklamalarını olduğu gibi, toplumsal çatışma konusundaki gözlem ve açıklamalarını da önermeler biçimine konulabilecek özellikler içinde ortaya koymuştur. Bu konudaki görüşlerini kısa ve özlü bir çalışmada açık açık ortaya sermiştir. Örneğin, onun toplumsal çatışmanın yoğunluğu ve şiddetiyle ilgili temel görüşlerini ve varsayımlarını aşağıdaki önermeler biçiminde özetleyebiliriz:

1. Çatışmaya giren tarafların duygusal bağılıklarının derecesi arttıkça, çatışmanın şiddeti de artar.

1.1- Çatışmaya yönelen taraflar arasında önceki ilişkilerin içtenlik derecesi ne kadar yüksek olursa, çatışmada duyguların işe karışması o kadar fazla olur.

1.2- Taraflar arasında daha önce husumet ne kadar yoğun olursa, duyguların çatışmaya karışma olasılığı da o kadar yüksek olur.

1.3- Çatışmaya yönelen taraflar arasındaki kıskançlığın derecesi yükseldikçe, duyguların çatışmaya katılma olasılığı da yükselir.

2. Çatışmaya katılan taraflar arasında önceki ilişkilerde dayanışmanın derecesi ne kadar yüksek olursa, çatışma da o kadar şiddetli olur.

3. Çatışan iki grubun üyeleri arasındaki uyumluluk çok olduğunda, çatışmanın şiddeti yükselir.

4. İçinde buldukları geniş toplumsal yapı çatışmaya yönelen tarafların birbirinden soyutlanıp ayrı kalmalarına ne kadar az olanak sağlarsa, çatışmanın şiddeti o kadar fazla olur.

5. Çatışma bir amaca ulaşmada sadece bir araç olmaktan daha çok, kendi başına bir amaç olma özelliklerini ne kadar çok taşırsa, çatışmanın şiddeti o kadar çok artar.

6. Taraflar çatışmayı bireysel amaçlarının ve çıkarlarının üstünde ve genel amaca yönelik görme eğilimleri arttıkça, çatışmanın şiddeti de artar (6).

Daha çok çatışmanın yıkıcı olmayan biçimlerinin çözümlenmesiyle ilgilenen Simmel, savaş ve devrim gibi bozucu ve yıkıcı çatışma biçimlerini gözönünde bulundurmakla birlikte, bu çözümlenmelerinde az şiddetli çatışma biçimlerinin dengeli uyuma yönelik ve düzenli toplumsal değişmeyi sağlayan işlevleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nitekim, onunaşağıda yalın önermeler içinde özetlenen ve çatışmanın geniş toplumsal yapılar ve onların içinde yer alan gruplar bakımından işlevleri konusundaki temel varsayımları bu eğilimini açıkça belli etmektedir:

1. Gruplar arasındaki düşmanlıkların şiddeti arttıkça ve çatışmalar sıklaştıkça, aralarındaki sınırların silinip birbirine karışma olasılığı azalır.

2. Çatışmanın şiddeti artıp grubun bütünleşmesi azaldıkça, çatışma gruplarındaki despotik merkezleşme olasılığı da artar.

3. Çatışmanın şiddeti arttıkça, çatışan grupların her birinin kendi içindeki dayanışması da artar.

3.1- Çatışma ne kadar şiddetli ve çatışan gruplar ne kadar küçük olurlarsa, bu grupların iç dayanışmaları da o kadar fazla olur.

3.11) Çatışmanın şiddeti ne kadar fazla ve çatışan gruplar ne kadar küçük olurlarsa, çatışan her bir grubun içindeki sapmalara ve ayrılık-gayrılıklara karşı hoşgörü o kadar az olur.

3.2- Çatışma ne kadar şiddetli ve bir grup toplumda ne kadar çok azınlıkta olursa, bu azınlık grubunun iç dayanışması o kadar fazla olur.

3.3- Çatışmanın şiddeti artıp bir grup yalnızca kendini savunduğu sürece bu grubun iç dayanışması artar.

4. Geniş bir toplumsal yapıdaki çatışmaların şiddeti ne kadar az ve bu yapının birimlerinin birbirine fonksiyonel bağlılıkları ne kadar fazla olursa, bu hafif şiddetli çatışmaların toplumsal yapıyı bütünleştirme etkileri o kadar fazla olur.

5. Çatışma ne kadar sık ve şiddeti ne kadar az olursa, bağımlı grupların üyelerinin düşmanlıklarından kurtulmaları o kadar kolay olur ve kendi kaderlerini kontrol duygusu o kadar fazlalaşarak toplumsal sistemin bütünleşmesine katkıları da o kadar artar. Şiddeti çok az olan ve sık sık görülen çatışmalar düşmanlıkların ve bunalımların birikip patlama noktasına gelmelerini önleyerek toplumsal sistemin bütünleşmesine katkıda bulunurlar.

6. Çatışmalar ne kadar yumuşak ve sık olursa, çatışmayı düzenleyici normların ortaya çıkma olasılığı o kadar yüksek olur. Sık görülen yumuşak çatışmalar

(6) Bkz., Georg Simmel, *Conflict and the Web of Group-Affiliations*, çev., K.H. Wolff ve R. Bendix (New York: Free Press, 1964), s. 27-67.

kolaylıkla kurumlaşıp normlarla düzenlenen biçime gelerek, toplumsal sistemin bütünleşmesine katkıda bulunurlar.

7. Bir toplumun farklı mertebelerinde bulunan gruplar arasındaki düşmanlık ilişkileri ne kadar çok, fakat açık çatışma ne kadar seyrek olursa, bu grupların iç dayanışması o kadar yüksek ve aralarındaki toplumsal mesafeyi ve dolayısıyla mevcut toplumsal hiyerarşiyi koruyup sürdürme olasılıkları da fazla olur.

8. Değişik derecelerde iktidara sahip gruplar arasındaki çatışmalar ne kadar uzun süreli ve az şiddetli olursa, onların iktidar ilişkilerini düzenlenmiş ve kurumlaşmış duruma getirme olasılıkları da o kadar fazla olur. Elllerinde tuttıkları iktidar bakımından farklı olan gruplar arasındaki uzun süreli yumuşak çatışmaların kurumlaştırılması ve normlarla düzenlenmesi olasılığı çok yüksektir.

9. Çatışmanın şiddeti ve süresi arttıkça, daha önce birbirine bağlı olmayan gruplar arasında işbirliği kurma olasılıkları da artar.

10. Taraflar arasındaki şiddetli çatışmanın uzun sürmesi olasılığı arttıkça, çatışan taraflardan her birinin kendi içindeki işbirliğinin süresi ve kalıcılığı da artar (7).

Çağdaş toplumsal çatışma teorisinin en etkili öncülerinden olan Marx ve Simmel, yukarıda özetlenen görüşlerinden de anlaşıldığı gibi, çatışmayı toplumların kaçınılmaz ve yaygın bir biçimde görülen özelliği saymıştır. Bununla birlikte, Marx çatışmanın bölücü ve yıkıcı yönlerine öncelik verirken Simmel bütünleştirici sonuçları üzerinde daha çok durmuştur. Öte yandan, Marx'ın çatışmanın toplumsal yapıdan kaynaklanan sebeplerine büyük önem vermesine karşılık, Simmel bu sürecin daha çok biyo-psişik kaynaklarıyla ve doğurduğu sonuçlarla ilgilenmiştir. Marx'a göre, çatışmalar kıt kaynakların bölüşülmesindeki çıkar farklılaşmalarından ve uzlaşmazlıklardan kaynaklanır. Hem Marx ve hem de Simmel çatışmanın şiddetinin çatışan grupların iç dayanışma derecelerinin bir göstergesi olduğunu belirtir. Onlara göre, çatışmanın niteliği ve niceliğini etkileyen bir sürü toplumsal koşul bulunmaktadır. Simmel'in çatışmayı bir çok toplumsal etkileşim biçimlerinden yalnızca biri olarak görmesine karşılık, Marx onu hemen hemen tek toplumsal dinamik biçimi olarak değerlendirir.

Kuşkusuz, bu iki yazarın toplumsal çatışma konusundaki temel görüşleri ve açıklamaları içinde geçerliliği tartışmalı olan pek çok yönler bulunmaktadır. Kendilerinden sonraki toplumsal değişimlerin ve bu alanda yapılan çalışmaların vardıkları sonuçların ışığı altında, bu varsayımların düzeltilmesi, bazılarının bir yana bırakılması ve bazılarının da yeniden formüle edilmeleri gerekir. Günümüzdeki

(7) Simmel, *op.cit.*, s. 17-19, 26-37, 73-97 ve 103-104; Simmel'in önemli "önerme" lerinin daha sonraki bilgilerin ışığı altında düzeltilerek açıklanması için, bkz., Coser, *op.cit.* ve J.H. Turner, *op.cit.*, s. 93-91.

çatışma teorisi bu iki yazarın görüşlerini ve açıklamalarını böyle bir çabayla birleştirme çalışmalarıyla doludur. Ancak, böylesi çalışmalara girişen yazarların belirli bir bölümü daha çok Marx'a yakınlık gösterirken, öteki bölümü de Simmel'in yaklaşımını benimseme eğilimi göstermektedir. Böylece, bu iki düşünür günümüzün sosyolojisindeki çatışma yaklaşımları üzerinde etkilerini sürdürerek iki ayrı yaklaşıma yol açmaktadır. Dialektik çatışma yaklaşımı ile fonksiyonalist çatışma yaklaşımı bugün sosyolojide bazılarınca fonksiyonalizmin eksikliklerini ve yanlışlarını gideren ve böylece genel sosyolojik yaklaşımı dengeleyen çalışmalar olarak görülüp değerlendirilmektedir (8). Bundan sonraki bölümde, günümüz sosyolojisinde bu iki ayrı toplumsal çatışma yaklaşımının iki seçkin temsilcisinin başlıca açıklamaları ve temel varsayımları kısaca gözden geçirilecektir.

Çağdaş Sosyolojide Toplumsal Çatışma Konusundaki Temel Görüşler

Ondokuzuncu yüzyılda ve Comte'dan bu yana sosyologların çoğunlukla çalışmalarını toplumsal uyumluluk ve bütünlükte toplamları eğiliminin çağdaş sosyolojide de sürdürüldüğü söylenebilir. Sosyolojinin ilk dönemlerinde bozulan toplumsal düzenin nasıl yeniden kurulabileceği kaygıları ağır bastığından, gelişim aşamalarının başlangıcında bu yöndeki çalışmaların öncelik taşıması olağan karşılanabilir. Daha sonraki çalışmalarda bütünlük ve uyumluluk süreçlerinin öncelik taşımasında da teorik ve pratik nitelikli başka öğeler etkili olmuştur. Örneğin, sosyoloji alanındaki çalışmaların hemen bütün dünyayı etkilediği ABD'nde toplumsal çatışma konusundaki ilgisizliği ve belki de çekingenliği değişik nedenlere bağlayanlar bulunmaktadır. Acuff ve arkadaşlarına göre. Marxizmin çatışma teorisiyle sıkı sıkıya bağlı olması ve bu ikisinin bir ve aynı şey sayılması Marxist olmakla suçlanma korkusunu yaygınlaştırmış; Vietnam savaşı gibi nedenlerle ortaya çıkan gençlik hareketlerinden ve başka bazı siyasal nedenlerden dolayı toplumsal çatışmayla ilgilenmeye karşı ilgisizlik ve hattâ çekingenlik doğmuştur (9).

Başka yazarların arasında, Coser çağdaş sosyolojide "çatışma sosyolojisi"nin neden ihmal edilip geliştirilmediğini sistemli bir biçimde çözümlemeye çalışmıştır. Kendisine göre, sosyologların akademik hayatın dışında iş ve destek alma eğilimlerinin artmış olması, hem sosyologların ve hem de onların izleyicilerinin özelliklerinin değişmiş bulunması toplumsal çatışmaya karşı ilginin eskiden olduğundan çok daha fazla azalmasının başlıca nedenleridir (10).

(8) Krşl. Dahrendorf, *op.cit.* ve Coser, *op.cit.* Ayrıca, bkz., I.L. Horowitz, "Consensus, Conflict, Accomodation", *Social Forces* (1962), XLI:177-187; G.D. Mitchell *A New Dictionary of Sociology* (London: Routledge, 1979), s. 38.

(9) F.G. Acuff *et al.*, *op. cit.*, s. 230.

(10) L. Coser *op.cit.*, s. 15-31.

Gerçekten de, toplumsal çatışmaya karşı ilgi çok uzun bir süre kaybolmuş ve ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısının başlarında yeniden uyanmaya başlayabilmiştir. Belirli tarihler verilmesi istenilirse, ancak 1950'lerden sonra sosyolojide toplumsal çatışmaya karşı yeterli ilgi uyanmış ve gelişmiştir: "Çağdaş Çatışma Sosyolojisi Nerede?" diye yakınmalar ve soruşturmalar ancak bu tarihten sonra başlatılmıştır (11).

Günümüz sosyolojisinde toplumsal çatışmaya karşı ilginin ve bu alandaki çalışmaların gelişmesinde, uyumlu ve bütünleşmiş, uzlaşmış ve dayanışmalı bir toplum görünümü çizen fonksiyonalizme ve özellikle onun günümüz sosyolojisinde ünü en yaygın temsilcisi durumunda bulunan Parsons'ın sosyoloji sistemine karşı yöneltilen eleştirilerin payı büyük olmuştur. Bu eleştiriler, bir yandan çatışma teorisinin gelişimine katkıda bulunurken, öte yandan eleştirdikleri teorilerin de eksikliklerini giderip kendilerine çeki düzen vermelerine yararmıştır. Fonksiyonalizmi "ütopya"ya benzeten Dahrendorf'un yanısıra, Lockwood, Mills, Coser gibi pek çok yazar bu eleştirilerinin çerçevesinde bir "çatışma sosyolojisinin" geliştirilip sistemleştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır (12).

Dahrendorf'un Dialektik Çatışma Teorisi. -Genellikle fonksiyonalizmin ve özellikle de bu yaklaşımın en ünlü temsilcisi olan Parsons'ın sosyoloji sistemi:in aşırı ölçüde bütünleşmiş, uzlaşmalı ve uyumlu, dengeli ve statik bir toplumsal yapı görünümü çizdiğini savunan Ralf Dahrendorf. "ütopya" olarak nitelendirdiği bu yaklaşımın toplumsal yapıdaki baskı, çatışma ve değişme süreçlerine öncelik veren ve "rasyonalist" olarak adlandırdığı bir yaklaşımla dengelenmesi gerektiğini belirtir. Aslında, bu iki yaklaşımın birbirine karşı kapalı olmadığını belirten Dahrendorf, toplumsal gerçekliğin ayrı yönlerine öncelik vermeleri bakımından birbirinden ayrıldıklarını söyler. Ona göre "ütopyacı" yaklaşım toplumsal yapıya daha soyut bir düzeyden bakması nedeniyle ondan daha somut bir düzeyden yaklaşan "rasyonalist" teoriden ayrılmaktadır. Toplumsal yapıda yer alan baskı, çatışma ve değişme gibi süreçler "toplumun pek hoş olmayan yüzünü oluşturmakla" birlikte, "eğer sosyoloji bu ütopyacı ataletten kurtulacaksa" toplumun bu "çirkin yüzü" ile de yeterince ilgilenmek zorundadır (13).

Dahrendorf, tek-yanlı olarak nitelendirdiği yapısal-fonksiyonalist teorisyenlerin yanlısına düşerek "çatışmacı modelin tek ve en kapsarlı tek yaklaşım" gibi

(11) Jessie Bernard, "Where is the Modern Sociology of Conflict" *American Journal of Sociology*, (1950), LVI: 11-16.

(12) Bkz., David Lockwood, "Some Remarks on 'The Social System'" *British Journal of Sociology* (1950), VII: 134-146; Lewis Coser, *op.cit.* (1956); Ralf Dahrendorf, "Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis", *American Journal of Sociology* (1958), LXIV: 115-127 ve *Class and Class Conflict...*, s. 157-175; C. Wright Mills, *The Sociological Imagination* (New York: Oxford University Press, 1959-1966-), s. 44-49.

(13) Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict...*, s. 157-158 ve "Out of Utopia", s. 127.

uygulanmasına girişmeyeceğini” söylemekle birlikte (14). ”son yıllarda sosyolojik düşüncede egemen olduğunu” söylediği ”bütünleşme teorisi” nin tek yanlılığını dengelemek için çatışmacı teoriye öncelik vermiş gibi görünür (15). Böylece. genel olarak sosyolojik yaklaşımda toplumsal gerçekliğin bir bütün olarak çözüm’lenip kavranılabileceğini savunur. Ayrıca, her iki yaklaşımın daha elverişli oldukları değişik toplumsal gerçek alanları bulunduğunu ileri süren Dahrendorf’a göre, sosyolojide egemen olan ve böylece ”pek çok olumsuz sonuçların doğmasına” yol açan bütünleşme teorisinin veya yapısal-fonksiyonalizmin ”tek yanlı ve eksik yaklaşımına yöneltilen eleştirilerin onun uygun yerine yerleştirilmesine yararı olmuştur” (16).

Dahrendorf’a göre, toplumsal yapının öğeleri arasındaki ilişkiler son çözümlemede iktidar ilişkileridir. Başka bir deyişle, toplumsal düzenin kuruluşu, güdümü ve yürütümü, toplumsal değişmeler hep iktidar ilişkileri çevresinde oluşurlar. Bu ilişkiler farklı iktidar derecelerinde bulunan roller arasındaki otorite etkileşimi biçiminde ortaya çıkarlar. Bu bakımdan, toplumsal etkileşimlerin en belirgin özelliği ”baskıyla eşgüdümlemiş” olmalarıdır. Her türlü kurumlaşma ve en küçük gruptan en geniş toplumsal yapıya kadar her toplumsal birim ”baskıyla eşgüdümlemiş birlikler” görünümündedir.

İktidar ve otorite kıt kaynaklardır. Bu yüzden, ”baskıyla eşgüdümlemiş birlikler” durumunda bulunan gruplar ve kişiler iktidar ve otorite için durmadan çekişip çatışırlar. Kurumlaşmış ve böylece düzenlenerek meşrulaştırılmış toplumsal birliklerdeki çatışma ve değişmelerin kaynakları işte bu iktidar çekişmeleridir. ”Baskıyla eşgüdümlemiş birlikler” içinde bulunan rollerin sahip oldukları iktidar ve otorite dereceleri çok değişik derecelerle sıralanmakla birlikte, onları kabaca yöneten ve yönetilen rollerden oluşan ikili kümelere ayırmak mümkündür. Yöneten rollerde bulunanlar çıkarlarını mevcut düzenin korunup sürdürülmesinde görüp bu yolda çaba gösterirken, yönetilen rollerde bulunanlar da kendi çıkarlarını iktidarın yeniden bölüşülmesi yönünde görür ve bunu gerçekleştirme girişimlerinde bulunurlar. Kendine özgü bazı koşullar altında, bu çatışan çıkarların bilincine varılması her biri kendi nesnel çıkarlarının bilincinde olan iki karşıt grup doğurur. Bu iki grubun iktidar için çekişip çatışmaları iktidar bölüşümünün yeniden düzenlenmesi biçiminde çözülür ve böylece toplumsal değişme meydana gelir. Bu yeniden düzenlenme içinde, yöneten ve yönetilen roller bakımından yeni bir kurumlaşma düzeni ortaya çıkar. Bu yeni düzende de, yöneten ve yönetilen roller çevresinde iktidar çekişmeleri başlar. Böylece, toplum içindeki çekişme çatışmalar belirli koşullar altında dialektik bir biçimde sürüp giderler. Bazan bu çekişmeler bir-

(14) *Ibid.*

(15) *Class and Class Conflict...*, s. 159.

(16) *Ibid.*

biriyle kesişirler; ancak, çoğu kez iktidar çatışmaları iki kutuplu olma eğilimi taşırlar (17).

Dahrendorf'a göre, çatışma toplumsal etkileşim biçimlerinden yalnızca biri olmakla birlikte, toplumsal yapının düzenlenişi ve işleyişinde karşıt güçlerin kendisinden doğan kaçınılmaz ve yaygın bir süreçtir. Bir sürü yapısal koşullarla düzenlenirler, hızlandırılırlar veya bastırılırlar. Belirli bir zamanda giderilen çatışmalar, özgün koşullar altında, iktidar ilişkilerindeki karşıt güçler arasında çatışmaya yol açan toplumsal yapı değişimleri ve düzenlemeleri doğururlar. Çağdaş endüstri toplumlarında, iktidar ve otorite çekişme ve çatışmaları daha çok düzenlenmiş, kurumlaştırılmış ve barışçı yollardan sürdürülmektedir. Başka bir deyişle, çekişme ve çatışmalar meşrulaştırılmış rol ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilirler.

Dahrendorf'un toplumsal çatışma konusundaki yaklaşımı Simmel'den daha çok Marx'inkine benzemektedir. Bizzat kendisinin de açıkça belirttiği gibi, toplumsal yapı tasarımı Marx'ın toplumsal gerçeklik görüşünün düzeltilerek yeniden düzenlenmiş bir biçimi görünümündedir. Onun özellikle toplumsal çatışma konusundaki temel görüşleri ve varsayımlarının yakından incelenmesi, bu iki yazarın yaklaşımları arasındaki sıkı bağıllığı açıkça ortaya koyabilir.

1. Baskıyla eşgüdümlemiş birlikler içinde bulunan yapılaşmamış (yarı) grupların üyelerinin kendi nesnel çıkarlarının farkına varma dereceleri artıp bir çatışma grubu oluşturdukları, çatışmanın meydana gelme olasılığı artar.

1.1- Örgütlenmenin teknik koşullarının karşılanması ne kadar artarsa, bir çatışma grubu oluşturma olasılığı da o kadar artar.

1.11) Yapılaşmamış gruplar arasında bir önderlik kadrosunun geliştirilebilmesi ne kadar fazla olursa, örgütlenmenin teknik koşulları da o kadar fazla karşılanmış ve yerine getirilmiş olur.

1.12) Düzenlenmiş bir düşünce sistemi veya eylem planı ne kadar fazla geliştirilmiş bulunursa, örgütlenmenin teknik koşullarının yerine getirilme olanağı da o kadar artar.

1.2- Örgütlenmenin siyasal koşulları ne kadar fazla yerine getirilebilirse, bir çatışma grubunun kurulması olasılığı o kadar yükselir.

1.21) Egemen gruplar karşıt çıkarların örgütlenmesine ne kadar çok izin verirse, örgütlenmenin siyasal koşullarının yerine gelmesi olasılığı o kadar artar.

1.3- Örgütlenmenin toplumsal koşulları ne kadar fazla gerçekleştirilebilirse, bir çatışma grubunun kurulabilme olasılığı o kadar çok artar.

(17) R. Dahrendorf, "Toward a Theory of Social Conflict:", *Journal of Conflict Resolution* (1958), II: 170-183-ve *Class and Class Conflict...*, s. 147-169.

1.31) Yapılaşmamış (yarı) grupların üyelerinin birbiriyle haberleşme olanakları ne kadar fazla olursa, örgütlenmenin toplumsal koşullarının sağlanması da o kadar fazla olur.

1.32) Toplumsal yapı yeni üyelerin sağlanmasına ne kadar fazla izin verirse, örgütlenmenin toplumsal koşulları da o kadar çok karşılanmış olur.

2. Örgütlenmenin teknik, siyasal ve toplumsal koşulları ne kadar çok yerine getirilmiş olursa, çatışma o kadar şiddetli olur.

3. Otoritenin dağılımı ile öteki ödüllerin dağılımının birbirine bağlılık derecesi arttıkça, çatışmanın şiddeti de artar. "Sınıf çatışmasının şiddeti, otorite dağılımı ile başka ödüllerin ve kolaylıkların dağılımının birbirine bağlı olmamaları (çakışmamaları) ölçüsünde azalır."

4. Üst ve alt gruplar arasındaki toplumsal mobilite ne kadar az olursa, çatışma o kadar şiddetli olur. "Sınıf çatışmasının şiddeti sınıfların açık olmaları (ve kapalı olmamaları) ölçüsünde azalır."

5. Örgütlenmenin teknik, siyasal ve toplumsal koşulları ne kadar az sağlanırsa, çatışma o kadar şiddetli ve yıkıcı olur.

6. Bağımlı ve ast durumunda bulunan grupların yoksunlukları mutlak olmaktan görece olmaya doğru ne kadar çok değişirse, çatışma o kadar çok şiddetli olur. "Bağımlı ve yönetilen durumunda olan bir sınıfın ödüller ve kolaylıklardan mutlak yoksunluğu görece yoksunluğa dönüşürse, çatışmanın şiddeti artar."

7. Çatışma durumunda bulunan grupların düzenleyici uzlaşma yolları geliştirme yetenekleri ne kadar az olursa, çatışma o kadar şiddetli ve yıkıcı olur. "Sınıf çatışmasının şiddeti bu çatışmanın etkin bir biçimde düzenlenmesi ölçüsünde azalır."

8. Çatışma ne kadar çok şiddetli olursa, meydana getireceği toplumsal değişim ve yeniden örgütlenme de o kadar fazla olur. "Yapı değişiminin radikalliği (derecesi) sınıf çatışmasının şiddetiyle doğru orantılıdır."

9. Çatışmanın şiddeti arttıkça, toplumsal değişimin ve yeniden örgütlenmenin hızı da artar. "Yapı değişiminin hızı sınıf çatışmasının şiddeti ile doğru orantılıdır."

10. "Sınıf çatışmasının şiddeti belirli faktörlerin işin içine karışıp etkide bulunmalarına bağlı olarak (0'dan 1'e kadar) bir ölçek boyunca değişir." (18)

Danrendorf, gerek yukarıda belirtilen ve Marx'a çok yakın olan temel görüşlerinden dolayı ve gerekse teorisindeki başka eksiklikler bakımından çok çeşitli çevrelerden gelen eleştirilere uğramıştır. Bununla birlikte, gerek uzun süreden beri

(18) R. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, s. 238-240 ve *passim*

ihmal edilen çatışma konusunu yeniden canlandırma yönündeki katkıları ve gerekse eleştirdiği karşıt teoriyi sürekli gözönünde bulundurup ona hakkını vermesi bakımından, günümüz sosyolojisinde duyulan büyük bir eksikliği gidermede önemli katkıları olmuştur. Kendisinin de açıkça belirttiği gibi, toplumsal gerçekliği aslına mümkün olduğu kadar yakın bir biçimde kavrayıp açıklama yönündeki çabalarda bir denge kurmaya çalışmıştır (19).

Dahrendorf çağdaş sosyolojide Marx'ın geleneğini sürdürürken, Coser da Simmel'inkini benimseyip sürdürmüştür. Kuşkusuz, her ikisi de bu iki yazarın düşünce sistemlerine karşı yöneltilen eleştirileri ve bilim alanındaki son gelişmeleri gözönünde tutarak gerekli düzeltmeleri yapmışlardır. Dahrendorf gibi, Coser da Simmel'e olan bağlılığını açıkça belirtir.

Coser'ın Fonksiyonalist Çatışma Teorisi.- Simmel gibi, çatışmayı önemli toplumsal etkileşim biçimlerinden biri olarak benimseyen Coser, genellikle sosyolojik fonksiyonalizmi ve özellikle Parsons'ın yaklaşımını çatışma konusuna değinmemesi bakımından eleştirmekle birlikte, Dahrendorf'un dialektik çatışma teorisini de toplumsal sistemlerin korunup sürdürülmesinde, çatışmanın olumlu katkılarını ve fonksiyonlarını önemsememesi bakımından eleştirmiştir. Kendisine göre, fonksiyonalizm toplumsal çatışma ve bu süreçle ilgili toplumsal sapma ve aykırılık gibi olgulara yeterince ilgi göstermemiştir. Örneğin, Parsons çatışma ve ona bağlı toplumsal süreçleri bir "hastalık" veya toplumsal denge bakımından "patolojik bir durum" olarak görüp değerlendirmiştir.

Doktora çalışmasından başlayarak hemen bütün çözümlmelerini toplumsal çatışmanın öncelikle bütünleştirici ve toplumsal uyumluluğa katkıda bulunan fonksiyonları üzerinde yoğunlaştıran Coser, Simmel'in kendine özgü organisizmine benzer bir toplum tasarımı geliştirmiştir (20). Bu toplum tasarımına göre, toplumsal evren birbirine değişik biçimlerde bağlanan parçalardan oluşan bir sistem olarak görülebilir. Bütün toplumsal sistemleri oluşturan kesimler arasında dengesizlikler, gerginlikler ve çıkar çatışmaları görülür. Sistemin kendi içindeki parçaları ve sistemler arası ilişkilerde, ilişki birimleri değişik koşullar altında toplumsal sistemin korunup sürdürülmesi, değişmesi, bütünlüğünün ve uyum yeteneğinin artması yönünde işlevde bulunurlar. Şiddet, aykırılık, sapma ve çatışma gibi pek çok toplumsal süreçler toplumsal sistemin işleyişini aksatıcı ve bozucu

(19) Bkz., yukarıda anılan eserlerinin yanısıra, R. Dahrendorf, *Essays in the Theory of Society* (Stanford: Stanford University Press, 1967); eleştiriler için, özellikle bkz., Peter Weingart, "Beyond Parsons? A Critique of Ralf Dahrendorf's Conflict Theory", *Social Forces* (1969), XLVIII: 151-165.

(20) Coser'ın başlıca eserlerinde bu nitelik kendini açık seçik gösterir. Bkz., Coser, *The Functions of Social Conflict*; Coser, *Continuities in the Study of Social Conflict* (New York: Free Press, 1967).

yönde etkide bulunabildikleri gibi, belirli koşullar altında ve başka bakımlardan sistemin bütünleşme temellerini güçlendiren ve onun çevresiyle uyumunu artıran süreçler olarak görünebilirler.

Geçmişteki ve günümüzdeki çatışma teorilerinin geçerli sayılabilecek varsayımlarından ve bu konuda yapılan deneysel çalışmaların sonuçlarından yararlanarak, Coser, Simmel'in bu alandaki görüşleri ve kavrayışlarını düzeltip genişletmiş ve Simmel'in üslubu içinde temel varsayımlarını önermeler biçiminde ileri sürmüştür. Coser, toplumsal çatışma konusundaki kapsamlı teorisinin önermelerini çatışmanın sebepleri, yoğunluğu, süresi ve fonksiyonları konuları altında toplamıştır.

A- Çatışmanın Sebepleri:

1. Yoksun grupların kıt kaynakların mevcut bölüşümünün meşruluğundan kuşkuları arttıkça, bu grupların çatışmaya girişme olasılıkları da artar.

1.1- Yoksun grupların kıt kaynakların bölüşümü konusundaki yakınmalarını bildirme kanalları ne kadar az olursa, onların meşruluk konusundaki kuşkuları da o kadar çok olur.

1.2- Yakınmalarını iletme kanallarından yoksun olan grupların üyelerinin kişisel yoksunlukları arttıkça, meşruluk konusundaki kuşkuları da artar.

1.3- Yoksun durumda bulunan grupların üyelerinin ayrıcalıklı gruplara katılma eğilim ve çabaları ne kadar fazla olur ve toplumsal hareketlilik ne kadar az olursa, bu kişilerin kıt kaynakların bölüşümünün meşruluğuna karşı çıkmaları olasılığı o kadar yüksek olur.

2. Bir grubun yoksunlukları mutlak olmaktan görece olmaya doğru yöneldikçe, grupların çatışmaya girişme eğilimi artar.

2.1- Kıt kaynaklardan yoksun grupların üyelerine uygulanan baskılar azaldıkça, onların görece yoksunluk duyma eğilimleri azalır (21).

B- Çatışmanın Yoğunluğu:

1. Çatışmanın çıkmasına sebep olan koşulların sayısı arttıkça, çatışmanın şiddeti de artar.

2. Taraflar çatışmaya duygularını ne kadar fazla karıştırırlarsa, çatışma o kadar çok şiddetli olur.

2.1- Çatışan taraflar arasındaki ilişkiler ne kadar sıkı ve içten olursa, çatışmaya duyguların katılması da o kadar fazlalaşır.

(21) Coser, *The Functions of Social Conflict*, s. 36-38.

2.2- Çatışmaya giren taraflar arasındaki ilişkiler ne kadar uzaktan ve resmi olursa, onların çatışmaya duygularını karıştırma ölçüleri o kadar azalır ve ilişkilerinin tek yönlü olma özelliği artar.

3. Toplumsal yapı ne kadar katı olursa, çatışma ve gerginlikleri yumuşatıp gideren kurumlaşmış araçlar ve yollar o kadar az olur ve böylece çatışmanın şiddeti o kadar çok yükselir.

3.1- Çatışmanın içinde meydana geldiği ilişkiler ne kadar sıkı ve içten olurlarsa, toplumsal yapı o kadar katı olur.

3.11) Primer ilişkilerin istikrarı azaldıkça, bu ilişkilerin yapısının katılığı artar.

3.12) Primer ilişkilerin istikrarı ne kadar fazla olursa, bu ilişkilerin yapısındaki katılık o kadar az olur.

3.2- Çatışan taraflar arasındaki ilişkiler ne kadar çok sekonder olursa (fonksiyonel bağlılığa dayanırlarsa), çatışma ve gerginlikleri yumuşatıp gideren kurumlaşmış araçlar o kadar fazla bulunur ve çatışmanın şiddeti o ölçüde azalır.

3.3- Toplumsal sistemin kontrol mekanizması ne kadar fazla olursa, o sistemin yapısı o kadar katı ve çatışma da o kadar şiddetli olur.

4. Grupların gerçekçi (nesnel) çıkarları üstünde çatışmalara girme eğilimi ne kadar fazla olursa, çatışmanın şiddeti o kadar az olur.

4.1- Grup çatışmaları ne kadar çok gerçekçi çıkarlar üstünde olursa, onların çıkarlarını gerçekleştirecek uzlaşma yollarını arama eğilimleri o kadar fazla olur.

4.11) Çatışan gruplar arasındaki iktidar farklılığı arttıkça, alternatif çözüm yolları arama olasılığı azalır.

4.12) Çatışmanın içinde meydana geldiği toplumsal sistem ne kadar çok katı olursa, alternatif çözüm yollarının bulunması olasılığı o kadar az olur.

5. Grupların çatışması ne kadar çok gerçekçi olmayan (sözde) çıkarlar üstünde olursa, çatışmanın şiddeti o ölçüde fazla olur.

5.1- Çatışma ne kadar çok gerçek olmayan sorunlar üzerinde olursa, tarafların çatışmaya duygularını karıştırma ölçüleri o kadar artar ve çatışma da o kadar çok şiddetli olur.

5.2- Çatışmanın içinde yer aldığı toplumsal sistem ne kadar katı olursa, çatışmanın gerçekçi olmama olasılığı o kadar artar.

5.3- Gerçekçi çatışmanın kalıcılığı arttıkça, gerçekçi olmayan sorunların doğması olasılığı da yükselir.

6. Çatışmaların bireysel çıkarların ötesinde ve üstünde objektifleştirilmeleri ölçüsü arttıkça, çatışmanın şiddeti artar.

6.1- Bir grubun ideolojik bütünleşmesi arttıkça, çatışmaların bireysel çıkarların üstüne çıkması eğilimi de artar.

7. Bir gruptaki çatışma ne kadar fazla ana değerler ve sorunlar üzerinde olursa, çatışmanın şiddeti o kadar fazla olur.

7.1- Çatışmanın içinde meydana geldiği toplumsal yapı ne kadar katı olursa, çatışmanın ana değerler ve sorunlar üzerinde yoğunlaşması olasılığı o kadar çok olur.

7.2- Çatışmanın meydana geldiği bir duruma duygular ne kadar çok karıştırılırsa, çatışmanın ana değerler ve sorunlar üstünde çıkması olasılığı da o kadar fazla olur (22).

C- Çatışmanın Süresi:

1. Çatışmaya girişen tarafların amaçları ne kadar az sınırlı olursa, çatışma o kadar uzun sürer.

2. Çatışan tarafların çatışmanın amaçları konusundaki görüş birliği azaldıkça, çatışmanın süresi artar.

3. Bir çatışmada taraflar karşılıklı olarak sembolik zafer ve yenilgi noktaları ve görüşlerini ne kadar az kavrayabilirlerse, çatışma o kadar uzun sürer.

3.1- Çatışan her iki tarafın semboller üzerindeki görüşbirliği ne kadar az olursa, karşılıklı olarak zafer ve yenilgi sembollerini yorumlayıp kavrama yetenekleri o kadar azalır.

4. Çatışan tarafların önderlerinin amaca tam ulaşmanın ancak zaferin gerektirdiğinden fazla bir bedelle mümkün olabileceğini kavrama yetenekleri ne kadar fazla olursa, çatışma o kadar kısa süreli olur.

5. Çatışan taraflardan her birinin önderinin kendisini izleyenleri çatışmaya son verme konusundaki ikna yetenekleri ne kadar fazla olursa, çatışma o kadar kısa sürer (23).

D- Çatışmanın Fonksiyonları:

1. Çatışma ne kadar çok şiddetli olursa, çatışan taraflardan her birinin sınırları öteki karşısında o kadar açıklıkla belirgin olur.

2. Çatışmanın şiddeti ve çatışan taraflardan her birinin iş bölümü farklılaşması arttıkça, tarafların her birinin karar verme yapısını merkezileştirme olasılığı artar.

(22) *Ibid*, s. 54-116, *passim*.

(23) Coser, *Continuities in the Study of Social Conflict*, s. 37-52 ve *The Functions of Social Conflict*, s. 20, 48-59, 128-133.

3. Çatışma ne kadar çok şiddetli olur ve çatışan grupların her birinin bütün kesimlerince etkisi ne kadar çok duyulursa, çatışmanın her bir grubun üyeleri arasında yapısal ve ideolojik dayanışmayı artırma etkisi de o kadar fazla olur.

4. Çatışan grupların her birinin üyeleri arasındaki ilişkiler ne kadar çok primer özellikte ve çatışma ne kadar şiddetli olursa, çatışma her iki grubun içindeki ayrılık ve sapmaların bastırılmasına ve normlara ve değerlere zorla uyulmasına o kadar fazla katkıda bulunur.

5. Gruplar arası çatışmanın yer aldığı toplumsal yapı ne kadar çok katı ve çatışma ne kadar çok yumuşak ve sık olursa, çatışmanın toplumsal sistemin uyumunu ve bütünleşmesini artıracak yönde yaratacağı değişme olasılığı da o kadar fazla olur.

5.1- Toplumsal sistem ne kadar az katı olursa, çatışmanın sistem içinde yeniliği ve yaratıcılığı geliştirme olasılığı da çok olur.

5.2- Toplumsal sistem ne kadar az katı olursa, çatışmanın düşmanlıkları başka objelere yöneltme olasılığı azalır ve gerçek gerginlik kaynaklarına yönelme olasılığı artar.

5.3- Toplumsal sistem ne kadar az katı olursa, iktidarda bulunanların çatışmayı çözümlenmesi gereken bir uyumsuzluğun belirtisi olarak görme eğilimleri o kadar fazla olur.

6. Çatışma ne kadar sık olarak meydana gelirse, ana değerler üzerinde daha az uzlaşmazlık olduğunu yansıtır ve dengeyi koruyup sürdürme olasılığı o kadar yüksek olur.

7. Çatışmalar ne kadar çok sık ve yumuşak olursa, çatışmanın normlarla düzenlenmesine katkıları o kadar çok olur.

7.1- Bir toplumsal sistem ne kadar az katı olursa, çatışma o kadar çok sık ve yumuşak olur.

7.11) Sistemin katılığı azaldıkça, çatışmanın mevcut normları canlandırması olasılığı artar.

7.12) Sistemin katılığı azaldıkça, çatışmanın yeni normlar doğurma olasılığı artar.

8. Toplumsal sistem ne kadar az katı olursa, çatışmanın bir sistem içinde güç dengeleri ve hiyerarşileri kurma olasılığı o kadar çok olur.

9. Sistem ne kadar az katı olursa, çatışmanın sistemin bütünleşmesini ve iç dayanışmasını artıran birleştirici koalisyonlar oluşturulmasına katkıda bulunma olasılığı o kadar fazla olur.

9.1- Bir sistemde bazı taraflar başka taraflarca ne kadar fazla tehdit edilirse, birincilerin birleşip koalisyonlar kurma olasılıkları o kadar çok artar.

9.2- Bir sistem ne kadar çok fonksiyonel bağlılığa dayanırsa, koalisyonların birer araç olmaları ve kısa sürmeleri olasılığı da o kadar fazla olur.

9.3- Bir sistem içindeki ilişkiler ne kadar içten ve sıkı bir biçimde yapılaşmış olursa, koalisyonların ortak değerler ve normlar geliştirme ve sürekli gruplar oluşturma olasılıkları da o kadar fazla olur.

9.31) İşbirliğine giren birimler küçüldükçe, onların sürekli gruplar durumuna gelme olasılıkları artar.

9.32) Bir işbirliğinin üyeleri arasında etkileşim gerekliliği arttıkça, bu işbirliğinin sürekli bir grup oluşturma olasılığı da artar (24).

Coser'ın yukarıdaki önermelerle özetlenen yaklaşımının bir çok eksiklikleri olmakla birlikte, bu yaklaşımın fonksiyonalist teorilerin tek-yanlı yaklaşımlarını dengelemede bir katkı olarak görülmesi ona karşı yöneltilecek eleştirilerin biraz daha ölçülü olmayı gerektirmelidir. "Aslında bütün teoriler genellikle bazı eksiklikler taşır; Coser'ın fonksiyonalist çatışma yaklaşımı bu bakımdan bir istisna olmaz.

S o n u ç

Toplumsal felsefedeki ve sonraları sosyolojideki toplumsal çatışma yaklaşımları, toplumsal gerçekliğin belirli bir yönüne öncelik vererek öteki yöne daha çok öncelik veren yaklaşımları dengelemişlerdir. Böylece, toplumları uyumlu ve dayanışmalı bir bütün olarak gören teorilerin toplumsal gerçekliği tek-yanlı inceleme ve açıklamalarını, kendi çözümlene ve açıklamalarıyla tamamlamışlardır. Sonuçta günümüz sosyolojisinde toplumsal gerçekliği mümkün olduğu kadar çok yönlü bir yaklaşımla kavrama eğilimlerinin artıp yaygınlaşmasında çatışma teorilerinin büyük katkısı olmuştur. Bu bakımdan, bu iki yaklaşımın birbirine tümüyle kapalı apayrı teoriler olarak değil, fakat birbirini tamamlayan çabalar olarak görülüp değerlendirilmeleri gerekir.

Toplumsal çatışma toplum felsefeleri ve sosyoloji içinde farklı değer yargılarıyla karşılaşmıştır. Onun toplumsal düzen ve insanlar için çok "iyi" olduğunu söyleyenlerin karşısında ve çoğunlukla pek "kötü" olduğunu savunanlar görülmüştür. Bu iki karşıt yaklaşımın yanında, çatışmaya olumlu ve olumsuz yönlerine birlikte hakkını vererek yaklaşmak isteyenlerin sayısı pek fazla olmamıştır. Oysa, özellikle toplum bilimlerinde değer yargılarından kaçınılması gerektiği gerçeği çok eskiden beri ve sık sık vurgulanır.

Bilindiği gibi, bilimsel çalışmanın en belirgin pratik amacı insanın karşılaştığı sorunların çözümünde ve giderilmesinde yardımcı olmaktır. Eğer çatışma tümüyle

(24) Coser, *The Functions of Social Conflict.*, s. 37-38, 72-95, 125-149.

bir toplumsal "hastalık" sayılıyorsa, sebep ve kaynakları, gelişim evreleri ve sonuçları bilinmeden nasıl tedavi edilecektir? Organizmadaki bir hastalığın (örneğin, kanserin) oluşma, gelişme ve sonuçlanma nedenleri ve gidişi bilinmeden nasıl gerekli tedavi yöntemleri, araç ve gereçleri bulunup uygulanamazsa, bir toplumsal hastalık sayılan çatışma bakımından da durum böyledir. Böyle olunca, toplumsal çatışmaların en yüksek düzeye ulaşip toplum düzeninin dengesini bozmaya başladıkları toplumların en çok bu konuya eğilmeleri gerekmektedir. Çünkü, bilim adamlarını en çok karşılaşılan ve en tehlikeli sayılan sorunlar öncelikle ilgilendirmek gerekir. Kaldı ki, toplumsal çatışma, çekişme ve gerginliklerin değişik yönlerden ve ayrı taraflar için "yararlı sayılan" yönlerinin bulunduğu da inkâr edilemez.